

LIBRIS

Sergiu GHERGHINA

We know
books

Sergiu MIȘCOIU Sorina SOARE
(editori)

POPULISMUL CONTEMPORAN

Un concept controversat și formele sale diverse

INSTITUTUL EUROPEAN
2012

CUPRINS

Sergiu Gherghina, Sorina Soare

Introducere. **Populismul – concept sofisticat și realități
politice diverse / 7**

Partea I

PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA POPULISMULUI / 23

Sergiu Mișcoiu

De la populism la neo-populism?

Câteva repere empirice pentru o delimitare conceptuală / 25

Chantal Delsol

„Idiotul comun” al populismului / 45

Daniel Șandru

Componente ideologice ale populismului / 73

Flavio Chiapponi

**Carismă, leadership și populism: câteva elemente pentru
o teorie empirică / 113**

Guy Hermet

Populismul fondator / 147

Partea a II-a

FORME ALE POPULISMULUI ÎN LUME / 183

Yann Basset, Stephen Launay

O polemică latino-americană: populismul / 185

Alexander B. Makulilo

Populism și democrație în Africa / 217

Emmanuel Banywesize

Forme și derivate ale populismului în Africa Subsahariană / 263

Dylan Kissane

**Fermieri și pepeni. Ascensiunea și declinul partidelor populiste
în politica australiană / 299**

Anders Ravik Jupskas

În numele poporului! Populismul contemporan în Scandinavia / 329

Marco Tarchi

Italia: tărâmul populismelor / 375

Michael Shafir

Neopopulismul în zodia postcomunismului / 401

Mara Morini

Populismul vechi și nou în politica rusă / 445

Note despre autori / 473

De la populism la neo-populism? Câteva repere empirice pentru o delimitare conceptuală

Sergiu Mișcoiu

Introducere

Dezbaterea academică referitoare atât la definirea populismului, cât și la tipologia acestuia a cunoscut mai multe etape, începând cu anii '50. Dacă despre aceste aspecte am încercat să ne ocupăm, pe larg, într-un volum anterior¹, în cele ce urmează vom încerca să tratăm unul dintre aspectele care nu fac unanimitate în cadrul literaturii de specialitate, și anume existența neo-populismului. Ceea ce ne interesează este să aflăm dacă neo-populismul este un fenomen aparte, având caracteristici specifice, o variantă „updateată” a populismului „clasic” sau, pur și simplu, întrucât diferențele dintre populism și neo-populism sunt atât de infime, un termen fără de valoare științifică. În categoria adepților acestei ultime variante, se regăsesc mai degrabă istorici și filosofi avizi de a demonstra atemporalitatea fenomenelor sociale, însă și politologi precum Daniele Albertazzi și Duncan McDonnell, ultimii preferând să vorbească

---

¹ Sergiu Mișcoiu, „Introducere”, în Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (ed.), *Partide și personalități populiste în România post-comunistă*, Institutul European, Iași, 2010, pp. 11-54.

despre „populismul secolului XXI” și nu despre „neo-populism”². De aceeași parte a baricadei se situează și anumiți economiști, precum Luis Pazos, care evocă caracteristicile permanente ale populismului de la începuturile secolului al XIX-lea până în zilele noastre³.

Tipuri de populism

Pentru a schița condițiile de posibilitate pentru a alege între aceste două opțiuni, vom sintetiza, în continuare, caracteristicile „populismelor avansate” pentru a le compara cu caracteristicile populismelor istorice. Vom folosi, pentru moment, sintagma „populism avansat”, tocmai pentru a evita să ne ante-pronunțăm asupra existenței unei categorii aparte – neo-populismul și tocmai fiindcă acest ultim concept este deja încărcat cu un bagaj prejudicial considerabil. Determinarea și, ulterior, contrapunerea caracteristicilor celor două tipuri de populism se va baza, în principal, pe observarea modalităților de manifestare a fenomenului în cauză la nivel empiric, urmată de o structurare metodologică a notelor lor de conținut. Dată fiind complexitatea acestor fenomene, procedăm, așadar, în mod empirico-teoretic, constituind cele două categorii în baza observațiilor factuale și analizând, ulterior, raporturile dintre acestea.

Tabelul de mai jos sintetizează criteriile de comparație și trăsăturile observate ale celor două tipuri de populism:

² Daniele Albertazzi și Duncan O’Donnell, „Conclusion: Populism and Twenty-First Century Western European Democracy”, în Daniele Albertazzi și Duncan O’Donnell (ed.), *Twenty-first Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*, Palgrave, Oxford, 2008, pp. 217-223.

³ Luis Pazos, *O rezinho populista*, Ed. Inconfidentes, Sao Paulo, 1988, pp. 6-13.

Tabelul 1 – Caracteristici ale populismelor istoric și, respectiv, avansat

	Criterii de comparație	Trăsături ale „populismului istoric”	Trăsături ale „populismului avansat”
1.	<i>Identitatea populară</i>	Constituirea poporului	Bricolaj identitar
2.	<i>Raportarea populismului la trecut</i>	Sacralizarea trecutului glorios	Recuperarea trecutului, dar orientare înspre viitor
3.	<i>Misiunea</i>	Mântuirea neamului, transcendentalism	Acomodare, banalitate reformistă
4.	<i>Coerență</i>	Esențialism, înrădăcinare doctrinară	Eterogenitate, intertematism
5.	<i>Raportarea poporului la lider</i>	Admirație, fidelitate	„Camaraderie”, loialitate condiționată
6.	<i>Dominanța comunicățională</i>	Raporturi directe, dar unidirecționate	Raporturi indirecte, dar în ambele direcții
7.	<i>Logica populismului la putere</i>	Consensualism	Polemism
8.	<i>Durata efectelor populismului</i>	Persistență temporală	Precaritate temporală

1. În privința *identității populare*, populismul clasic este mai degrabă „constitutivist”, în sensul că, de cele mai multe ori, este vorba despre o apariție concomitentă a poporului, în calitate de subiect politic, și a populismului, ca și curent politic. Este cazul bonapartismului, care se manifestă încă de la organizarea primelor alegeri prezidențiale cu vot universal, a peronismului, care survine în momentul emancipării maselor muncitorești și țărănești, a nasserismului, care a inaugurat participarea populară la luarea deciziilor politice în Egipt, sau, mai recent, a populismelor lui Evo Morales, în Bolivia, sau Rafael Correa,

în Ecuador, în urma se mândrește cu faptul că a „refondat Poporul”, în special prin reforma sa constituțională din 2008⁴.

Populismul avansat se bazează mai puțin pe un act fondator, mai puțin pe o identificare inițială și consistentă a poporului și mai mult pe o reunire identitară ad-hoc a indivizilor, grupurilor și claselor sociale, a ideilor și tendințelor politice, a minorităților etnice sau a intereselor de castă, a pasiunilor, gusturilor și dispozițiilor individuale. Ideea nu e aceea de a conferi o identitate poporului, ci de a compune una într-un mod credibil, ținând cont de identificările prezente sau trecute. Este cazul noilor populisme din Europa Occidentală, unde tradiția politică democratică lăsa foarte puțin loc ambițiilor fondatoare sau refondatoare și îi obliga pe populiști să sintetizeze multiplele referințe identitare ale maselor populare. Forza Italia a lui Silvio Berlusconi este un exemplu relevant, prin aceea că efortul său de a reuni clasele de mijloc și clasele populare, oferindu-le iluzia pragmatismului, modernismului, progresismului, dar și a respectului valorilor naționale ale „poporului real” a permis, în repetate rânduri, identificarea unei majorități a italienilor cu promisiunile politice ale lui *Cavaliere*⁵.

2. *Paseismul* este un ingredient important al tuturor populismelor clasice; este, de asemenea, o modalitate de identificare a mișcării sau a liderului populist cu „luptele istorice” ale poporului, luând adeseori

⁴ Spre deosebire de venezueleanul Hugo Chavez sau de bolivianul Evo Morales, Correa a primit o educație „occidentală” elitistă și trece mai degrabă drept un „titan avangardist” decât drept un „everyday man”. Constituția sa din 2008 îi dă posibilitatea de a controla instituțiile prin intermediul „consiliilor cetățenești” numite și prin tutela prezidențială asupra Băncii Centrale. V. Pedro Dutour, http://www.mercatornet.com/articles/view/ecuadorslabyrinth_of_nebulous_ambiguity/ (consultat în data de 12 mai 2010).

⁵ Pentru o analiză a fundamentelor berlusconismului, v. Phil Edwards, „The Right in Power”, *South European Society and Politics*, vol. 10, issue 2, 2005, pp. 225-243.

și forma unui front deschis împotriva dușmanilor prezentului, care „nu se ridică la înaltele standarde morale impuse de strămoși”⁶. Glorificarea trecutului național și contribuția populară la crearea, unificarea și independența țării au alimentat constant populismul reacționar din Statele Unite, bonapartismul din Franța sau național-populismul Mareșalului Pilsudski în Polonia. În anii 1920, acesta din urmă a înscris victoriile antibolșevice pe care le-a obținut în panoplia războaielor eroice ale poporului polonez și a atărat pericolul imediat al comploturilor și insurecțiilor pentru a-și asigura sprijinul popular pentru lovitura sa de Stat din 1926⁷.

În cazul populismului avansat, cu toate că referințele la trecut nu lipsesc, tendința dominantă este orientarea prospectivă spre schimbare, reformele și înlăturarea establishmentului elitist, înfierat ca apărător al privilegiilor sale istorice „obținute pe spatele poporului”. Cu cât masele vizate de discursul populist sunt mai nemulțumite de guvernării care pretind că se bazează pe tradiție, cu atât discursul orientat către viitor ia amploare față de cel care vizează trecutul⁸. În Olanda, la începutul anilor 2000, Pim Fortuyn și, mai recent, Gert Wilders au progresat electoral în mod galopant, bazându-se pe discursuri „progresiste, dar populare”. Reluând în mod pragmatic tematicile preocupante ale insecurității, imigrației și apărării valorilor

⁶ Formulă utilizată de Președintele ceh, Vaclav Klaus, într-un interviu acordat în 19 Februarie 2009 unui jurnalist al canalului Euronews, în care își justifică reticențele față de promulgarea legii ratificării Tratatului de la Lisabona.

⁷ V. Joseph Pilsudski, *Du révolutionnaire au chef d'Etat : 1893-1935. Pages choisies des dix volumes des „ Livres, discours, ordres ”*, Société française d'éditions littéraires et techniques, Paris, 1935, pp. 235-261.

⁸ Hans-Georg Betz este unul dintre cercetătorii care merg în aceeași direcție. Conform lui, cea mai mare parte a partidelor radical-populiste de dreapta susțin reconsiderarea statu-quo-urilor socioeconomic și sociocultural. V. Hans-Georg Betz, Steffan Immerfall (ed.), *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, Houndmills, Macmillan, Basingstoke, 1998.

democratice (mai ales ale laicității), populiștii olandezi s-au întors împotriva „derivelor multiculturaloide”, islamizării, „dictaturii soft a eurocraților” și „hyper-taxalismului”⁹. Chiar dacă tema reîntoarcerii la „valorile iudeo-creștine” nu a lipsit (în special în cazul lui Wilders), dimensiunea prospectivă predomină în dauna exaltării unui trecut considerat a fi prea marcat de „compromisuri și înfrângeri”¹⁰.

3. Mai profund decât mesajul populismului avansat, discursul populismelor clasice încorporează o *dimensiune transcendentă*; acesta promite să schimbe lumea, ducând masele dincolo de ceea ce au fost ele până în prezent, să transforme societatea printr-o serie de acte salvatoare. Populismul clasic comportă deci o „religiozitate civilă”, care include promisiunea mai mult sau mai puțin explicită a depășirii condiției efemere a vieții umane prin participarea la un corp politic și moral bine sudat – Poporul. A fost cazul solidarizării populare a columbienilor în jurul lui Jorge Eliécer Gaitán, în anii 1930-1940. Radical în modul său de a se exprima, apărător al muncitorilor și țăranilor, acest fin orator a fost primul populist columbian care a combătut deschis oligarhiile și stratificarea socială tradițională a țării, promițând poporului o „transformare radicală” și un „alt destin istoric”. Discursurile sale, în special cele pentru campania prezidențială din 1946, dovedesc o voință de cvasi-refundare a poporului columbian care și-ar fi putut depăși condiția

---

⁹ V. articolul „Far-right politician makes gains toward becoming next Dutch prime minister” în *National Post* din 5 martie 2010, disponibil pe site-ul www.nationalpost.com/related/topics/story.html?id=2644219#ixzz0ntgZVsTq (consultat în 14 mai 2010).

¹⁰ Pentru o analiză discursivă a populismului olandez, v. Oana Crăciun, „The New Populism. An analysis of the Political Discourse of Front National and Lijst Pim Fortuyn” în Sergiu Mișcoiu, Oana Crăciun, Nicoleta Colopelnic (ed.), *Radicalism, Populism, Interventionism. Three Approaches Based on Discourse Theory*, Efes, Cluj-Napoca, pp. 31-69.

mondial marginală printr-un salt istoric înainte¹¹. Asasinat în 1948, Gaitán a sfârșit prin a deveni figura emblematică a eroismului popular și a luptelor pentru emanciparea politică și socială a celor mai defavorizați.

Aceste trăsături nu caracterizează însă și populismul avansat. Mai ancorată în realitatea cotidiană, noii populaști se mulțumesc să critice absența sau excesul reformelor și să speculeze nemulțumirea populară față de adversarii politici, fără a promite purificarea sau salvarea poporului. Această atitudine corespunde cu ceea ce Michel Maffesoli numește condiția postmodernă, caracterizată prin gregaritate și prin abandonul idealurilor raționale și destinată unei permanente acomodări la realitățile prezentului¹². Departe de a viza emanciparea „poporului” și de a-și asuma vreo misiune salvatoare, populismul avansat face promisiuni ceva mai „terestre”: curățarea lumii politice, reducerea taxelor și impozitelor, întărirea puterilor referendare ale cetățenilor, ajutorarea regiunilor sărace, redarea demnității persoanelor în vârstă, sprijinirea integrării tinerilor, trecerea corupților prin tribunalele populare, limitarea valurilor de imigranți, etc. Este cazul foarte mediatizatei Uniuni Democratice de Centru din Elveția, care a lărgit bazele electorale tradiționale ale conservatismului prin

¹¹ Gaitán și-a croit drum în politică poziționându-se la marginea sistemului partidelor tradiționale, chiar dacă a fost, în mai multe rânduri, unul dintre liderii Partidului Liberal. El a respins dominația elitelor opunându-le „Poporul” care se afla, după el, în plină transformare. Nu a ezitat să vorbească despre „transcendența Poporului” și despre relațiile „reciproc transformatoare” pe care le întreține cu acesta. V. Herbert Braun, *The Assassination of Gaitán: Public Life and Urban Violence in Colombia*, University of Wisconsin Press, Madison, 1985, pp. 82-87.

¹² Încă din anii 1980, Maffesoli considera că trecuserăm de la modernitatea dominată de rațiune la postmodernitatea dominată de afecte, de la individ la persoană, de la politică la gestiune, de la proiect la acomodare, etc. V. Michel Maffesoli, *Le temps des tribus. Le déclin de l'individualisme dans la société postmoderne*, La Table Ronde, Paris, 2000, pp. 101-109.

radicalizarea și vulgarizarea mesajului său politic¹³. În afară de „crisparea” sa față de Islam, UDC apără dreptul la folosirea aproape nelimitată a referendumului pentru consultarea cetățenilor în privința timpului naturalizărilor, a întăririi drepturilor poliției, a menținerii suveranității și neutralității țării, a respingerii uniunilor tip PACS, etc. Într-o țară unde instituțiile la nivel confederal au mai puțină putere decât cantoanele, populismul UDC promovează, de asemenea, apărarea „rousseauistă” a micilor comunități și a dreptului acestora de a se auto-gestiona. Nu există deci nimic eschatologic în discursul UDC, chiar dacă tacticile folosite de această formațiune și mijloacele prin care se exprimă sunt tipic populiste.

În plus, populismul avansat poate permite particularizarea tematică a mesajului care constituie obiectul campaniilor referendare în funcție de alte criterii decât cel strict comunitar-teritorial. Este cazul mobilizării petiționarilor în Statele Unite, studiat de Elisabeth Gerber, unde, în mod paradoxal, cele care reușesc să reunească cetățenii în numele democrației participative sunt diversele grupuri de lobby; ele o fac însă pentru a apăra interese care sunt mai degrabă cele ale detestărilor elite¹⁴. Fără alt obiectiv decât acela de a mobiliza prompt

---

¹³ Pentru o analiză a UDC și mai ales a liderului său cel mai important, Christophe Blocher, v. Matthias Ackeret, *Le principe Blocher : manuel de direction*, Meier, Schaffhouse, 2007.

¹⁴ „These expensive campaigns have led some critics to suspect that wealthy interests are using direct legislation to buy favorable policy at the ballot box. They fear that, despite the efforts of the Populist and Progressive reformers, the balance between citizen and economic interests has shifted too far in the direction of the economic interests. According to this view, direct legislation has paradoxically become a powerful instrument of wealthy interest groups rather than a popular balance against these groups (...) From this perspective, the *populist paradox* – the alleged transformation of direct legislation from a tool of regular citizens to a tool of special interests – undermines the promise of popular policy making at the ballot box”, Elisabeth R. Gerber, *The Populist Paradox. Interest Group Influence and the Paradox of Direct Legislation*, University Press, Princeton, 1999, pp. 5-6.